

Järjestöjen sivistystyön kehittäminen

Alanen, Aulis. 1983. Järjestöjen sivistystyön kehittäminen. Aikuiskasvatus 3, 4. 169—173. Järjestöjen sivistystyön kehittämistä suunnitellut toimikunta on mietinnössään keskittynyt valtionapujärjestelmän uudistamiseen. Laajakantoisimmat uudistustavoitteet ovat lakisääteisen valtionavun ulottaminen opintomuotojen lisäksi myös kulttuuritoimintaan, siirtyminen suoriteperusteiseen valtionapuun sekä sivistysjärjestöjen (nykyisten opintokeskusten) päätösvallan radikaali lisääminen suhteessa valtionhallintoon. Kirjoittaja suhtautuu kahteen jälkimmäiseen varsin kriittisesti pitäen suurimpana riskinä järjestökeskeisten intressien ja byrokraattisen suoriteteho-ajattelun epäpyhää allianssia. Arvostelu kohdistuu myös toimikunnan tapaan käsitellä laadullisen kehittämisen tarpeita ja tavoitteita.

Järjestöjen harjoittaman vapaan sivistystyön työmuoto- ja opintoainerakenteet ja samalla koko tehtäväkuva ovat 70-luvun puolivälistä alkaen muuttuneet perusteellisesti. Taustalla on opintokeskusjärjestelmän järjestörakenteessa tapahtunut muutos, mikä puolestaan heijastaa järjestöjen aseman ja tehtävien muuttumista koko yhteiskunnassa. Oma kiistämätön osuutensa kehitykseen on ollut vuoden 1975 opintokeskuksilla, jonka seuraukset olivat kaikesta päättäen yllättäviä lakiuudistuksen ajajille ja valmistelijoillekin. Miten järjestöllisen sivistystyön¹ toimikunta on mietinnössään (Kom.miet. 1983:40) arvioinut muutosta ja miten se tätä taustaa vasten linjoittaa kehittämistehtävät?

1. Nykytila arvioimatta

Toimikunnalle asetettu toimeksianto on jaettavissa kahdeksi päätehtäväksi. Toimikunnan tuli 1) selvittää sivistysjärjestöjen asemaa ja tehtäviä sekä mahdollisuuksia tyydyttää kansalaisten sivistystarpeita ja 2) tehdä ehdotuksia järjestöjen sivistystyön kehittämisestä yleensä ja erityisesti valtionapujärjestelmän uudistamisesta.

Ensimmäisen tehtävän osalta on todettava, ettei toimikunta ole tehnyt varsinaista selvitystyötä, jossa olisi analysoitu toiminnan kehittymispiirteitä ja nykytilaa sellaisella konkreettisesti tasolla, että arviointi toimisi perustana kehittämisehdotuksille.

Järjestöjen sivistystyön tehtävien ja merkityksen kuvaaminen liikkuu hyvin yleisellä tasolla ja virittyy usein juhlalliseen ylätyyliin. Problemaattisiin kehityspiirteisiin ei puututa.

2. Toiminnan kehittämislinjat

On ymmärrettävää että valtion asettama toimikunta suuntautuu työskentelyssään ennen muuta valtionapujärjestelmän parantamiseen. Parannusten tarkoituksena on kuitenkin toiminnan määräsuntainen kehittäminen; ehdotuksia tulisi siis perustella osoittamalla määrälliset ja laadulliset kehittämistavoitteet sekä ne hallinnollis-organisatoriset, sisällölliset ja menetelmälliset uudistuspyrkimykset, joiden toteuttamiseksi valtionapujärjestelmää olisi muutettava. Toimikunnan tapa hahmotella toiminnan kehittämislinjoja antaa aihetta vakavaan arvosteluun. Keskityn tässä tavoitettavuuden lisäämiseen ja sisällölliseen kehittämiseen.

Tavoitettavuuden lisääminen

Toimeksiannon mukaan toimikunnan yhtenä tehtävänä oli tehdä ehdotuksia tavoitettavuutta lisäävistä uusista lähestymistavoista. Olisi odottanut, että toimikunta selvittää tavoitettavuuden nykytilaa, asettaa joitakin tavoitteita sen parantamiselle ja esittää tältä pohjalta keinoja, joiden avulla toiminta entistä paremmin saadaan ihmisten ulottuville. Kun tunnuksena on tasa-arvoisuuden edistäminen, tämän pyrkimyksen pitäisi kaiketi tulla esiin juuri tavoitettavuutta pohdittaessa.

Mietintö ei täytä tällaisia odotuksia. Tavoitettavuuden ongelmiin ei ole paneuduttu eikä uusia ”lähestymistapoja” kehitelty nimenomaan osallistumismahdollisuuksien parantamista silmällä pitäen. Toimikunta tyytyy enimmäkseen puhumaan järjestöjen potentiaalisista tavoittamismahdollisuuksista ikäänkuin samastaisi ne tosiasiallisiin aikaansaannoksiin. Mietinnössä todetaan esimerkiksi, että järjes-

töillä on mahdollisuus tavoittaa sellaisiakin tiedollisesti passiivisia kansalaisia, jotka eivät yhtä alttiisti hakeudu muita opinto- ja sivistyspalveluja käyttämään (s. 77). Asettamatta ja siten vastaamattakin jää kysymys, miten nämä mahdollisuudet tähän mennessä ovat toteutuneet ja miten rivijäsenten, syrjäseudulla asuvien, erilaisten vähemmistöjen ja muiden ”passiivisten” ryhmien osallistumis- ja oppimiskynnyksiä voitaisiin alentaa. Yhdessä kohdin (s. 91) mainitaan, että kurssitoiminta on kohdistunut ”entistä enemmän hyvän koulutuksen jo saaneiden tai koulutuksessa koulutuksessa toistuvasti mukana olevien suuntaan” ja että kurssitoiminnan painopiste on alueellisesti ollut suurissa väestökeskuksissa. Havainto kuitataan kuitenkin toivomuksella, että tasa-arvopyrkimys otettaisiin vastaisuudessa paremmin huomioon.

Luvulla 10 on otsikkona ”Järjestöllisen sivistystyön kehittäminen ja toiminnan tavoitettavuus”, mutta tekstissä tavoitettavuuteen viitataan vain pari kertaa. Alueellisen ja paikallisen toimistoverkon kehittämisen, paperisodan vähenemisen ja opintomuotojen joustavien yhdistelymahdollisuuksien oletetaan parantavan muun ohessa tavoitettavuuttakin. Kaiken kaikkiaan syntyy vaikutelma, että hajaviitaukset tavoitettavuuden lisäämiseen on tehty jotta toimeksiannon tämäkin kohta voitaisiin kirjata käsiteltyksi.

Sivistystehtävä ja sisällöllinen kehittäminen

Järjestöjen sivistystehtävää mietintö luonnehtii — yleisellä arvofilosofisella tasolla liikkueissaan — aivan unescolaisessa hengessä. Sivistystyön perustaksi hahmotellaan visio luovasta, omaehtoiseen henkiseen kasvuun pyrkivästä ihmisestä, jota sivistysjärjestöt auttavat syventämään ja avartamaan eettistä, esteettistä ja kognitiivista suhdettaan todellisuuteen. Järjestöjen sivistystyön olennaisimmaksi tunnuspiirteeksi kohotetaan sen yhteisöllinen luonne, mikä merkitsee itseohjautuvuutta, mahdollisuuksia yhteisyyden kokemiseen ja lähidemokratialle pohjaavaan demokraattisen mielenlaadun kasvuun, kansallisen identiteetin taetta jne.

Valitettavasti tässä ei saa vastausta kysymykseen, miten nykyisen toiminnan tosiasialliset tavoitteet ja sisällöt kuvailtuja päämääriä ja toimintaperiaatteita vastaavat eikä niistä myöskään johdeta konkreettisia kehittämissuhteita. Usein ideaalit ja potentiaaliset mahdollisuudet esitetään nytkin ongelmattomana indikaattivina seuraavaan tapaan: ”Järjestölli-

nen sivistystyö takaa sen, että aito kansanvalta toteutuu järjestöissä” (s. 46) ja ”Järjestöllinen sivistystyö edustaa uudistavaa oppimista säilyttävän, sopeuttavan oppimisen sijasta” (s. 45). Toinen tapa ylittää toteuttamisongelmat on ilmaan jäävien toivomusten esittäminen, esimerkiksi näin: Kurssien...” sisällölliseen kehittämiseen ja sivistystoiminnan alkuperäisiin periaatteisiin on kiinnitettävä nykyistä enemmän huomiota” (s. 92).

Kaiken kehittämisen lähtökohta on nykytilan analyysi. Opintokeskusten edustajat ovat itsekin eri yhteyksissä puuttuneet niihin perinteisen tehtäväkuvan muutoksiin, joihin alussa lyhyesti viitataan. Mietinnössä ne on sivuutettu irrallisin huomautuksin. On kylläkin esitetty kouluhallituksen tilastaselvitykseen perustuva pikku katsaus opintoainejakauksissa viime vuosina tapahtuneisiin muutoksiin (s. 20—23), mutta tätä — enempää kuin muutakaan — valmista tietoaineistoa ei ole mitenkään analysoitu eikä käytetty arviointiin.

Tosiasiaa opintoainejakaumat osoittavat, että järjestöjen tehtäväkuvan viimeaikainen kehitys on toimikunnan päämääränasettelujen ja sivistystyön olemusta kuvaavien väitteiden kannalta varsin problemaattinen. Silmällänpä hiukan yhteiskunnallisten aineiden opiskelua. Sen osuus on näitä aineita suosivan kurssitoiminnan rajusti lisääntyessä kasvanut, mikä näyttää vahvistavan käsitystä järjestöistä yhteiskunnallisen sivistystason kohottajina. Mutta mitä opintoja tilastoluokka ”yhteiskunnalliset opintoaineet” pitää sisällään? Mainitun tilastaselvityksen opintoainekohtaisista jakauksista voi laskea, että järjestö- ja luottamus- henkilökouluksien osuus oli vuonna 1980 peräti 80% kaikesta yhteiskunnallisten aineiden kurssiopiskelusta (opintokerhoissa vastaavasti 31%). Valtaosa yhteiskunnalliseksi luokitetusta opiskelusta oli siten järjestötoiminnassa ja työorganisaatioiden luottamustehtävissä tarpeellisten praktisten erityisvalmiuksien hankkimista. Samalla ne yhteiskunnalliset opinnot, jotka edustavat laaja-alaista orientoitumista yhteiskunnalliseen todellisuuteen, yleistä kansalaissivistystä, ovat jääneet toissijaiseen asemaan.²

Kehityksen taustalla vaikuttaa opintokeskusjärjestelmässä tapahtunut järjestöjärjestelmän muutos: ammatillisten ja poliittisten järjestöjen nousu hallitsevaan asemaan nimenomaan kurssitoiminnassa. Mietinnön yhtenä puutteena on pidettävä, ettei siinä ole opintokeskusten ja niiden jäsenjärjestöjen välisiin eroavuuksiin kiinnitetty mitään huomiota.

Miten toimikunnan kuvailema laajat kansa-

laispiirit kokoava, aidon kansanvallan takaa-
va ”uudistava oppiminen” pääsee toteutu-
maan niissä suurissa järjestöissä, joiden nykyi-
nen toiminta keskittyy pääasiallisesti järjestö-
aktiiveihin ja näidenkin osalta etupäässä ah-
dasalaisiin, järjestökeskeisiin opinto-
ohjelmiin? Toisenlaisia kriittisiä kysymyksiä
voisi tehdä joidenkin muiden järjestöjen
opinto-ohjelmista.

3. Valtionapujärjestelmän uudistaminen

Toimikunnan varsinainen tuotos on valtion-
apujärjestelmän uudistussuunnitelma, joka
konkretisoituu laki- ja asetusehdotukseksi
eräiden sivistysjärjestöjen valtionavusta. Pi-
dän päätavoitteiden tasolla oikeasuuntaisina
pyrkimyksiä laajentaa lakisääteisen valtion-
avun piiriä uusiin työmuotoihin ja toimintoi-
hin, keskusorganisaatioiden voimavarojen li-
säämistä mm. niiden tukitoimintoihin, turhan
paperisodan ja muiden byrokraattisten haitta-
vaikutusten vähentämistä sekä järjestöjen si-
vistystyöhönsä saaman valtioneuvon kohoamis-
ta kokonaisuutena. Mietinnön konkreettiset
uudistusehdotukset ja niiden perustelut —
usein perustelujen puutteellisuus — herättävät
sen sijaan hyvinkin kriittisiä kysymyksiä.

Suoriteperusteisuus: kohti määrän tyranniaa?

Valtionavun suoriteperusteinen määräyty-
minen on aikuiskoulutuspolitiikassa päivän
puheenaihe. Järjestöjen sivistystyön tukemi-
sessa toimikunta ehdottaa siirtymistä suorite-
perusteiseen järjestelmään opintokerho-, luen-
to- ja kurssitoiminnan sekä ohjaajakoulutuk-
sen osalta. Opintokerhoja lukuun ottamatta
tuntikohtainen valtionapu määräytyisi lasken-
nallisten menojen mukaan. Siihen nähden
kuinka laajakantoinen ratkaisu olisi ja kuinka
vähän sen seurauksista tiedetään, mietinnössä
on hämmästyttävän vähän selvitelty, miten
suoriteperusteisuus käytännössä toimisi. Toi-
mikunnan mukaan suoriteperusteisuus kan-
nustaisi järjestöjä taloudellisuuteen, yksinker-
taistaisi valtionapumenettelyjä ja lisäisi kes-
kusorganisaatioiden päätösvaltaa. Uudistuk-
sen laadullisia vaikutuksia toimikunta ei arvioi
eikä näe mitään ongelmaa siinä, että valtion-
avun mekaaninen määräytyminen opinto- tai
osallistujatuntien mukaan perustuu esitetyssä
muodossaan hyvin tekniseen, toimintoja yh-
teismitallisina suoriteyksikköinä käsittelevään
määrälliseen tehokkuusajatteluun.

On aivan ilmeistä, että jo vuoden 1975 opin-
tokeskuslaki on ollut omiaan lisäämään järjes-
töjen toiminnassa määrällisten tavoitteiden yli-

korostumista. Määrän ja laadun ongelma on
aikuiskasvatuksessa sinänsä vanha ja yleismaa-
ilmallinen eikä selity pelkästään valtionavun
kvantitatiivisista rahanjakoperusteista. Sivi-
tysorganisaatioidenkin taipumus määrähakui-
suuteen perustuu viime kädessä jokaisen or-
ganisaation pyrkimykseen varmistaa olemas-
saolonsa ja laajentaa toimintaansa. Järjestö-
keskeiset laajentumispaineet ja kilpailu val-
tionavusta voimistuivat 70-luvulla myös osana
sitä yhteiskunnallista kehitystä, jota on selitet-
ty korporatismiin, hallintokoneiston ja etujär-
jestöjen ”suuren yhteenkietoutumisen” käsit-
tein.³ Mutta myös opintokeskuslain säätelyme-
kanismi vaikutti: laki tarjosi rahoituskanavana
järjestöille uudenlaisia mahdollisuuksia ja ava-
si suuntaa nimenomaan kurssitoiminnan laa-
jentamiseen.

Eikö valtionavun suoriteperusteisuus lisäisi
painetta suuntautua sellaisiin toimintoihin,
joiden avulla osallistujien rekrytoiminen olisi
helppoa ja tuntikustannukset edullisia? Eikö
nimenomaan osallistujatuntikustannusten las-
kennallinen arvionti altistaisi järjestöjä suosii-
maan sellaisten kurssien tarjoamista, joiden
osallistujamäärä saadaan suureksi? Vaikeasti
rekrytoitavien väestöryhmien tarpeet ja opin-
nollisen tason näkökohdat jäisivät tällöin tois-
sijaisiksi.

Työmuotojen valtionapu

Toimikunnan vähäinen kiinnostus laadullis-
ten kehittämistavoitteiden konkretisoimiseen
ilmenee sinäkin, ettei työmuotojen valtion-
avun parantamista juuri perustella niiden me-
todisen kehittämisen tarpeilla. Poikkeuksena
ovat kuitenkin aivan kannatettavat ideat tuot-
tavista kerhoista, työmuotojen yhdistelystä ja
tavallista vaativampien opinto-ohjelmien lisä-
avusta.

Opintokerhojen saamassa valtionavussa on
epäilemättä kohottamisen varaa. Kyseenalai-
sempi on ehdotus kerho-opiskelun ajallisesta
jaksotuksesta. Ehdotuksen mukaan opiskelu-
kausi käsittäisi vähintään kolme viikkoa, jon-
ka sisällä kerho voisi järjestää 5—15 kokousta
ja pitää 10—30 opintotuntia. Näin yksi opiske-
lukausi voisi tiivistyä jopa viiteen kuuden tun-
nin pituiseen kokoukseen. Tällöin opintoker-
hon ja kurssien toimintamuodollinen ero hävi-
äisi suurin piirtein kokonaan. Muutoksen pe-
rustelut jäävät ylimalkaisiksi ja sivuvaikutuk-
set arvailtaviksi. Valtionavun ulottamista
kulttuuri- ja taideharrastusryhmien toimintaan
voi sen sijaan hyvin perustella, jos ryhmät toi-
mivat opintokerhojen ehdoin mutta oppinnolli-
suuden kriteerejä avarretaan taitojen harjoit-
tavan kehittämisen suuntaan.

Kurssitoiminnan valtionapuehtoihin toimikunta ei suoriteperusteisuuden lisäksi ehdota erityisiä muutoksia. Opintokeskuslaissa jäivät kurssien toimintakehykset peräti väljiksi ja tämä oli osasyynä kurssien hallitsemattomaan kasvuun. Sitä hämmästyttävämpää on, että toimikunnan laki- ja asetusehdotuksissa ei kurseista enää ole muuta mainintaa kuin *toiteamus* niiden kuulumisesta lain tarkoittamiin sivistysjärjestön työmuotoihin.

Lakisääteisen valtionavun ulottaminen järjestöjen *kulttuuritoimintaan* olisi merkittävä periaateratkaisu — tähän astihan valtion tuki on kohdistunut vain järjestöjen opintomuotoihin. Esitystä voi pitää perusteltuna sillä ehdolla, että kulttuuritoiminnan tehtäväpiiri, tavoitteet ja toimintakehykset riittävän tarkasti määritellään. Toimikunta näyttää tosin ajatelleen toisin: kulttuuritoiminnankin tavoitteiden ja muotojen suhteeseen jäisi sivistysjärjestöille täysi itsesäätelyn vapaus.

Keskusorganisaatioiden asema ja tukitoiminnot

Keskusorganisaatioiden asema jäsenjärjestönsä ja valtionhallinnon välissä vahvistui huomattavasti opintokeskuslain voimaan tullessa. Toimikunnan kaavailujen toteutuminen vahvistaisi niiden asemaa entisestään. Olisi epäilemättä järkevää, että valtionapumenettelyjen toimintokohtaista päätös- ja valvontavastuuta siirrettäisiin kouluhallitukselta järjestöjen omille keskusorganisaatioille. Yleisiä toimintaperiaatteita ja niiden toteutumista koskevan kokonaisvastuun siirtäminen on eri asia; tarkastelen sitä jäljempänä.

Järjestöjen omille keskusorganisaatioille soveltuvat erinomaisesti sellaiset laadulliseen kehittämiseen tähtäävät tukitoiminnot kuin ohjaajien ja muiden työntekijöiden koulutus, kokeilutoiminta ja tutkimusyhteistyö, oppimateriaalien tuottaminen sekä kehittämistä palveleva valtakunnallinen ja kansainvälinen tiedonvälitys. On sen vuoksi empimättä syytä kannattaa ehdotuksia, että opintoaineiston tuottaminen tulisi valtionavun alaiseksi ja että ohjaajakoulutuksen valtionapu ulotettaisiin myös kurssi- ja kulttuuritoiminnan ohjaajiin. Kokeilutoimintaa sivuaa mietinnössä vain ehdotus, että vuosittaisesta opintokerhomäärärahaa varattaisiin 5% kehittämistarkoituksiin. Määrärahan jakaminen järjestöille niiden kerhotoiminnan laajuuden mukaisessa suhteessa vaikuttaa suurien kerhojärjestöjä kovin kaavamaisesti suosivalta. Muutenkin tuntuisi paremmalta ratkaisulta, että erityistä kokeilumäärärahaa jaettaisiin järjestöille niiden suunnitelmien perusteella. Järjestöjen sivistystyötä va-

laisevan tutkimuksen tarvetta ei mietinnössä käsitellä.

Valtionavun ohjaaminen keskusorganisaatioiden alueellisen ja paikallisen toimistoverkon kehittämiseen on varmaan järkevissä mitoissa paikallaan edellyttäen, että se parantaa sivistystyön tavoitettavuutta ja ”ruohonjuuritaso” vaikutusmahdollisuuksia.

Kun laki- ja asetusehdotuksia kauttaaltaan hallitsee tendenssi välttää valtionapua sääteleviä normeja, on tavallaan johdonmukaista — mutta arveluttavaa — ettei sivistysjärjestöksi hyväksymiselle määritellä mitään ehtoja. Tätä aikaisemmin tärkeänä ja kiistanalaisena pidettyä kysymystä ei ole pohdittu muuallakaan mietinnössä.

4. Valtionapu ilman ehtoja?

Toimikunnan valtionapuesityksen kolme merkittävintä uudistustavoitetta ovat valtionavun piirin laajentaminen, suoriteperusteisuus ja järjestöjen omien keskusorganisaatioiden päätösvallan radikaali lisääminen suhteessa valtionhallintoon. Viimeksi mainittua tavoitetta ei mietinnössä ole tuotu korostuneesti julki, mutta siihen laki- ja asetusehdotukset johdonmukaisesti tähtäävät. Kuten edellä on eri yhteyksissä todettu, toimikunta on jättänyt lakiesityksestään pois jotakuinkin kaiken, mikä määrittäisi järjestöjen ja niiden työmuotojen toimintaperiaatteita ja asettaisi valtionavulle laadullisten normien luontoisia ehtoja.

Perinteinen näkemys vapaan sivistystyön ja valtiovallan suhteesta korostaa edellisen itsemääräämisoikeutta. Tämän välttämättömänä täydennyksenä on kuitenkin pidetty toista periaatetta: valtiolla on oikeus asettaa taloudellisen tukensa ehdoksi tietyt toiminnan sivistysarvon, kasvatuksellisen luonteen ja opinnollisen tason vaatimukset.⁴ Tältä pohjalta on vapaan sivistystyön lainsäädäntöönkin sisällytetty kehysnormeja, jotka määrittävät yleisiä tavoitesuuntauksia ja toimintaperiaatteita. Urpo Harvan mukaan vapaan sivistystyön lainsäädäntö on heijastanut humanistisen kasvatusnäemyksen traditiota.⁵ Hän on myös eri yhteyksissä esittänyt käsityksensä, että lakisääteisten tavoitteiden väljyys on jättänyt suuren liikumisvapauden sivistystyön harjoittajille ja että kouluhallitus on valvonnessaan tulkinnut lakeja ”sangen vapaamielisesti”.⁶ Tähän arviointiin voi hyvällä syyllä yhtyä.

Miksi tämänkaltaisista yleisistä kehysnormeista pitäisi sivistysjärjestöjen lainsäädäntössä luopua?

Yritetäänpä konkretisoida. Jos toimikunnan esitykset toteutuisivat, lainsäädäntö ei antaisi

valtionavun käyttöä valvoville viranomaisille perusteita muihin vaatimuksiin kuin että osallistuja- ja tuntimäärät pitävät paikkansa ja että kulut ovat todellisia ja kohtuullisia. Siihen, onko kulttuuri- tai opintotoiminnaksi ilmoitettu tapahtumasarja ollut esimerkiksi spiritismin harrastajien julkinen näytös, puolueosaston ”kulttuuriväritteinen” vaalitempaus tai seurakunnan uskonnollinen hartaustilaisuus, ei lainsäädäntö antaisi perusteita puuttua. (Valtionhallinnon, lähinnä kouluhallituksen, pysyvää määrääyksistä ja ohjeista mietinnössä ei puhuta.) Olettakaamme nyt, että kaikkien keskusorganisaatioiden johtoa ohjaisi itsenäisen vastuun kantajana syvä sivistystietoisuus ja tahto ”varmistaa toiminnan laadullinen taso” (mietinnön ilmaisu s. 92). Tämä ei vielä riittäisi, sillä jäsenjärjestöt organisoivat pääosan käytännön sivistystyöstä ja ne ovat asennoituneet opintokeskuksiinsa usein varsin itsenäisesti. Eivätkö lainsäädännön kehysnormit pikemmin auttaisi kuin haittaisi suunnan pitämistä ja tason varmistamista?

Ehdotetussa järjestelmässä pidän suurimpana riskinä suoritehintoja laskevan byrokraattisen tehokkuusajattelun ja järjestökeskeisten intressien epäpyhää allianssia. Valtion hallintobyrokralle ominaiset tehokkuuden ja laskevuuden periaatteet suosivat yleensäkin toiminnan kvantitatiivisia arvoja, jotka ovat säätelykriteereinä yksiselitteisiä ja pelkistettäviä. Taloudellisen niukkuuden aikana valtiovarainhallinnon asema on vahvistunut ja näyttää siltä kuin kehittynyt laskentateknologiakin alkaisi heilutella käyttäjiensä ajattelutapaa. Jäsenjärjestöille puolestaan sivistystyö on, jotakin poikkeusta lukuun ottamatta, vain yksi niiden monista tehtävistä ja sivistystyön tavoitteet alisteisia järjestön kokonaistavoitteille. Taipumus järjestökeskeisyyteen on kasvanut osana kehitystä, jota edellä olen hiukan yrittänyt kuvata. Jos varojen jakaja on kiinnostunut ensisijaisesti suoritemääristä ja niiden yksikkökustannuksista ja käytännön toimintaa organisoiva järjestö puolestaan etujensa ajamisesta ja määrällisestä ekspansioista, keskusorganisaation sivistyspyrkimykset voivat joutua paahan puristukseen.

Tänä ajankohtana, kun yleinen valtiollistumisen kritiikki ja byrokraattisen keskittymisen vastustus on jatkuvasti voimistunut, saattaa toimikunnan tapa vieroksua lakisääteisiä normeja vaikuttaa hyvinkin edistyksekkäältä. Valitettavasti tuo kritiikki on vapaan sivistystyön piirissä ollut heikosti kohdentunutta ja pysähtynyt enimmäkseen toissijaisiin pintailmiöihin.⁷ En puutu keskusteluun tässä. Muistutan

vain, että käytännön sivistystyön edustajat ovat historiallisen kehityksen eri vaiheissa vaikuttaneet aktiivisesti ja aloitteisesti niiden normien muotoutumiseen, jotka vapaan sivistystyön tähänastisessa lainsäädännössä ovat edustaneet sivistysperiaatteita ja toiminnan laadullisia vaatimuksia yleensä. Toisaalta lainsäädännössä julkilausutut periaatteet ovat kaikessa yleisluontoisuudessaan ja tulkinnanvaraisuudessaankin antaneet kiinnekohtia sivistyskäytännön omalle itsetutkistelulle ja periaatekeskustelulle. Lakisääteiset normit ovat merkinneet vapaalle sivistystyölle arvokasta tautatukea myös valtionhallinnon sivistysperiaatteita loukkaavia ryhtymyksiä vastaan.

Järjestöllisen sivistystyön toimikunta on esittänyt kehittämissuunnitelman, jonka monet perusratkaisut vaativat kriittistä keskustelua. Toivottavasti järjestöjen piirissä käytävä keskustelu ei rajoitu pelkästään valtionavun järjestelyihin, vaan syvennyä suunnittelemaan sekä perinteisen tehtävänkemyksen että tosiasiallisen nykykäytännön perusteita. Molemmat ovat uudelleenarvioinnin tarpeessa.

Viiiteet

- 1 Toimikunta haluaa korvata termin 'järjestömuotoinen sivistystyö' termillä 'järjestöllinen sivistystyö'. En vastusta aktiivisesti terminmuutosta, mutta en pidä toimikunnan perusteluja kovin osuvina. Toimikunta on antanut myös termille sivistysjärjestö uuden, täsmennetyt merkityksen. Esityksen mukaan sivistysjärjestöillä tarkoitetaan nykyisiä opintokeskuksia ylläpitäviä yhdistyksiä (ja tietysti vastaavia uusia järjestöjen yhteenliittymiä), jotka tavallaan ottaisivat opintokeskusten paikan ehdotetun lainsäädännön alaisuudessa. Opintokeskukset nyky muodossaan lakkaisivat. Kun käsitellen tässä artikkelissa sekä nykyisiä opintokeskuksia että toimikunnan tarkoittamia sivistysjärjestöjä, käytän tässä termiä keskusorganisaatio tarkoittamaan molempia.
- 2 Tiedot toistaiseksi julkaisemattomasta aineistosta. Alkulähde: Kouluhallituksen Tutkimuksia ja selvityksiä 1/1982.
- 3 Mäkelä, K., Sosiaalipoliittikka ja hyvinvointivaltion kriisi. Tiede ja edistys 2, 1982.
- 4 Itsemääräämisoikeutta korostettaessa vedotaan tavallisesti Castréniin. Tosiasiallisesti Castrén muotoili tunnetussa mietinnössään varsin selväsanaisesti myös valtionavun laadulliset ehdot. Ks. Wuorenrinne-Kosonen, Zachris Castrén. Otava 1950. s. 74–96.
- 5 Harva, U., Aikuiskasvattajan arvofilosofia. Vapaan sivistystyön XXIV vuosikirja. Juva 1980. s. 10.
- 6 Harva, U., Aikuiskasvatuksen tavoitteiden asettaminen. Karjalainen, E. (toim.), Vapaan sivistystyön tavoitteet. Tapiola 1970, s. 9–10.
- 7 Myönteisiä poikkeuksia on, kuten Korhonen, L. ja Poikela, E., Sivistys- vai turvavaltio. Kanti 5, 1983.